

Юрій Ясіновський

ЮВІЛЕЙ ОЛЕКСАНДРИ ЦАЛАЙ-ЯКИМЕНКО

27 березня цього року виповнюється 85 літ від дня народження видатної дослідниці історії української музики доктора мистецтвознавства, професора кафедри музичної медієвістики та україністики Львівської національної музичної академії ім. М. Лисенка, Дійсного члена НТШ Олександри Сергіївни Цалай-Якименко. Попри різнобічну діяльність на ниві музичного мистецтва – навчально-педагогічну, критично-публіцистичну, редакторську, організаційну, виконавську, дослідницьку – наукова праця стала головним осердям усього її життя.

Народилася Олександра Цалай-Якименко 27 березня 1932 року у місті Лубнах на Полтавщині під час Голодомору, в його епіцентрі. Обоє батьків мали солідну вищу освіту – батько Сергій Цалай закінчив Московський інженерно-технологічний інститут, а мати Євдокія Якименко навчалася у Київському університеті, де її професорами були Сергій Єфремов, Микола Зеров, а однокурсником – відомий перекладач Григорій Кочур (пізніше мама була вчителькою української мови та літератури і 35 років викладала у львівській середній школі № 9). 1940 року батьки переїхали до Львова і з цим містом пов'язалася основна частина її життя та наукової праці. Тут вона почала ходити до школи, навчалася у музичному училищі, університеті (два роки на фізико-математичному факультеті), а пізніше остаточно обрала музику і музикознавство та з відзнакою закінчила консерваторію за двома спеціальностями – фортеп'яно (проф. Людмила Уманська) і музикознавство (проф. Станіслав Людкевич). Потім навчання в аспірантурі при Київській консерваторії, де написала й захистила блискучу працю про інтерпретацію Шевченкового «Заповіту» у музиці (серед її опонентів була незабутня Михайлина Коцюбинська).

Ще в консерваторії виявила неабиякі теоретичні здібності, виняткову працьовитість і спрямованість в осягненні поставлених завдань. Вже у дипломній праці про Симфонію невідомого автора з початку XIX ст., загально званої як Овсяннико-Куликовського, виявила свої унікальні наукові здібності, а праця з професором Людкевичем збагатила не лише музикознавчі знання, але й допомогла сформувати міцну наукову методологію, що визначило всі подальші наукові успіхи Олександри Сергіївни.

Повернувшись після аспірантури з Києва до Львова, швидко здобуває викладацький і науковий авторитет серед педагогів і студентів консерваторії. Особливо яскравим став курс аналізу музичних форм, викладання якого вражало не лише студентів, але й професорів і то не лише у рідному місті. Ігор П'яковський професор Київської консерваторії і мій близький товариш (нині покійний), який у першій половині 70-х років викладав у Рівненському інституті культури, запросив Олександру Сергіївну на декілька гостьових лекцій з аналізу музичних форм, не раз згадував про незвичайно велике враження від її викладів, відзначав їх дуже високий рівень та виняткову обдарованість її як педагога.

За порадами незабутніх професора Київської консерваторії Онисії Яківної Шреєр-Ткаченко та відомих львівських науковців Віри Іларіонівної Свенціцької і Ярослава Дмитровича Ісаєвича з великим захопленням відкриває давні обрії української музики – Микола Дилецький і музично-теоретична думка барокової доби, церковна монодія (ірмолойний спів).

З Олександром Сергіївною познайомився навесні 1967 р., коли під час навчання в консерваторії потрібно було обирати керівника з фаху (спеціалізації). А у виборі керівника мені порадила й посприяла Ліда Корній (тепер професор Київської консерваторії, авторитетна дослідниця історії української музики), яка на той час вже закінчила консерваторію як п'яністка і музикознавець, займалася також композицією. Одразу ж була обрана старовинна музика – західна (Орlando ді Лассо, Палестріна, польська музика) та українська (музична культура ранньомодерної доби, партесний спів). На цьому перетині Схід – Захід викристалізувалася тема дипломної праці про музику давнього Львова. Від 1967 року у мене збереглися різні зошити з виписками і бібліографічними нотатками, багато музично-аналітичного матеріалу з ремарками і виправленнями моєї Вчительки, над якими годинами просиджували разом і то майже щотижня, хоч я мешкав тоді в Коломиї, бо навчався заочно. Так Олександра Сергіївна стала керівником моїх наукових студій аж до сьогоднішнього дня. Пізніше в аспірантурі була офіційним науковим консультантом при написанні кандидатської дисертації, як і згодом при написанні докторської праці. Впродовж кількох десятиліть була редактором і критиком моїх наукових статей і монографічних досліджень. У співавторстві нами спільно були написані й опубліковані кілька статей, а остання – про невеличку музичну абетку архим. Онуфрія – друкується у восьмому числі збірника *Καλοφωγία*.

Та настали "холодні часи" політичних репресій, які зачепили й Олександрю Сергіївну. У розквіті творчих сил змушена була покинути консерваторію і переїхати до Києва, де працювала редактором видавництва "Музична Україна". Наполегливо продовжувала збирати і досліджувати матеріали про київську школу музики XVII ст., яка хоч і анонсувалася у тематичних планах видавництва "Музична Україна" ще на початку 80-х років, та побачила світ щойно через 20 літ – 2002 року.

Поступово визріває думка про практичне втілення давнього освітньо-педагогічного досвіду у сучасну музичну педагогіку. Їде працювати у Мар'янівську музичну школу під Києвом, де народився славетний український тенор Іван Козловський. За його підтримки, а також інших відомих музикантів (зокрема, Святослава Ріхтера), Мар'янівка стає важливим центром запровадження нових методів навчання дітей музики й співу на основі давньої сольмізаційної системи. І ось невдовзі мар'янівський дитячий хор на сцені Великого театру у Москві співає з самим Іваном Семеновичем Козловським...

Потім була праця у музичній школі в містечку Долині на Прикарпатті, в тій самій Долині, де за 15 літ до народження Олександри Сергіївни народився (і теж у березні!) Мирослав Антонович, диригент і оперний співак, дослідник нашої давньої церковної музики. В середині 90-х років вони зустрілися й справили один на одного дуже приємне враження. Обоє високі, стрункі, красиві, темпераментні,

в однаковій мірі безмежно віддані українській справі – Мирослав Антонович в Голландії, Олександра Цалай-Якименко в Україні.

З середини 90-х років Олександра Сергіївна знову у Львові. Не без труднощів поновлює працю у консерваторії, та завдяки рішучій підтримці ректорів Марії Крушельницької, а потім Ігора Пилатюка не лише отримує давно належні їй викладацькі та наукові регалії (звання доцента, професора, захист докторської дисертації), але й поглиблює і завершує чимало своїх наукових праць. У музикознавчих томах *Записок НТШ*, збірнику Інституту Літургійних Наук УКУ *Καλοφωνία*, кафедральному збірнику *Musica Humana*, у київських збірниках і часописах друкуються її наукові праці, виходять дослідження окремими виданнями. При активній співпраці з Олександрою Цалай-Якименко в консерваторії створюється кафедра музичної медієвістики та україністики, на якій вона успішно працювала понад десять літ.

У її науковій праці передусім слід відзначити глибоке осмислення методологічних засад дослідницького дискурсу: струнка теоретична логіка, чіткість і ясність викладу, міцна опора на попередні здобутки, широкі аналогії з суміжними науковими дисциплінами, апеляція до наукових конструкцій математично-природничих наук. І все це без грімкого пафосу і термінологічних викрутасів. Досконалість в усьому, прискіпливість до найменших деталей, гострота спостережень, виняткове музично-аналітичне мислення, спрямоване на розкриття таїни музично-образного змісту, є головним у її науковій методології пізнання музики як одного з найвищих проявів людського духу.

Олександра Сергіївна розуміє музикознавство у широкому гуманітарному контексті: історія культури, мистецтвознавство, філологія, естетика. Тут обирає такі важливі складники як постійна еволюція мистецтва та його історична зумовленість, взаємодія різних сторін творчої діяльності суб'єкта, високі етичні чинники мистецтва. А домінантою в усіх цих взаємодіях і перехрещеннях, стрімкого розвитку і стагнації уміє виявити найістотніше, найважливіше, що забезпечує тяглість та неперервність розвитку музичного мистецтва рідного народу.

Єдність історичного й теоретичного методів є головною ознакою високої якості вивчення музичного мистецтва. Досліджуючи певне музичне явище, всесторонньо аналізує його музичні складові, вписуючи його у конкретний історичний контекст. У результаті відбувається дифузія від часткового, конкретного й теоретично осмисленого, через широкі історичні паралелі і контексти до побудови стрункої теоретичної концепції – ідеал, який був підвладний хіба що таким велетням музикознавства як Ріман чи Асаф'єв.

Тематика наукових зацікавлень О. Цалай-Якименко охоплює насамперед давню українську музику: церковна монодія, теоретична думка ранньомодерної України, музична освіта і педагогіка, Микола Дилецький, партесний спів. А ще доба раннього класицизму в Україні: Березовський, Бортнянський, Симфонія невідомого автора. Особливою темою Олександри Сергіївни стала музикальність поезії Шевченка, яку вивчала упродовж всього свого науково-творчого життя. Вона зуміла вже досить усталену тему «Шевченко і музика» піднести на новий і значно вищий щабель: музична природа Шевченкової поетики, особливо ж у великих і значущих

народно-національних темах, лежить у феномені осягнення Поетом найглибшої суті національного життя у найрізноманітніших його проявах.

Обрані Олександром Сергійовим наукові теми були і залишаються надзвичайно актуальними і торкаються переважно найглибших основ рідної культури.

Талант Олександри Цалай-Якименко як науковця зростав у тісній співпраці з Великими – чи то музикознавцями і музикантами, чи представниками суміжних гуманітарних наук. Це академіки Іван Крип'якевич, Ярослав Ісаєвич, Василь Німчук, Дмитро Ліхачов, математик Остап Парасюк. А ще плеяда блискучих науковців, як-от Ярослав Дашкевич і Леонід Махновець, Віра Свенціцька і Володимир Овсійчук, Михайлина Коцюбинська і Володимир Крекотень, Орест Мацюк і Олег Купчинський, Ліда Коць-Григорчук і Уляна Єдлінська, Ілля Кудрявцев та багато-багато інших. У музиці і музикознавстві найперше місце належить Вчителю, наставникові і порадинові Станіславу Людкевичу. Олександра Сергійовна також тісно співпрацювала і була поціновувана такими визначними особистостями як Онисія Шреєр-Ткаченко, Надія Горюхіна, Микола Гордійчук, Арсеній Котляревський, Іван Ляшенко, Ніна Герасимова-Персидська, Сергій Скребков, Анатолій Дмитрієв, Юрій Холопов. Серед музикантів і композиторів її особливо підтримували Іван Козловський та Анатолій Кос-Анатольський. У спілкуванні з Великими формувалися основні наукові засади Олександри Цалай-Якименко: правда, глибина аналітичних спостережень, широта висновків, переконливість і глибока аргументація наукових результатів. Велика з Великими – Великі наукові осягнення.

